

Materiały do dziejów organizacji spławu na Sanie i Wiśle oraz gospodarki w XVIII w.

Na przydatność źródeł archiwalnych proveniencji podworskiej w badaniach dotyczących kwestii gospodarczych i społecznych Rzeczypospolitej szlacheckiej wskazują prace czerpiące obficie ze wspomnianych materiałów. Niejednokrotnie też stanowią one podstawę cennych opracowań poświęconych tymże zagadnieniom, przybliżając zarazem obraz codziennego życia magnackich i szlacheckich dworów wreszcie ludzi w nich zatrudnionych, wykonujących określone, zlecone im prace decydujące często o użyteczności (funkcjonalności) owych „gospodarczych przedsięwzięć” jakimi stricte były wspomniane „pańskie” latyfundia.

Publikowane dokumenty pochodzą właśnie z dworskich archiwów: Pawła Benoego (herbu „Taczała”), kasztelana warszawskiego i prokuratora koronnego oraz Ignacego Pawła Sapięhy (herbu „Lis”), podskarbiego litewskiego, wojewody mścińskiego włączone – jako niezinwentaryzowane, luźne karty - do archiwum książąt Jabłonowskich.

Wspomniane archiwum znajduje się w zbiorach chronionych w Lwowskiej Bibliotece im. Wasyła Stefanika Ukraińskiej Akademii Nauk. Dwa z nich, z lat 1747 i 1756 (w poszytach o sygn. 71 i 76), to wskazania i dyspozycje właścicieli i mocodawców spławianych towarów dotyczące najmu statków spławnych oraz organizacji samego spławu. Natomiast dokument z roku 1745 (w poszytcie o sygn. 71 IIa, plik, 174/3a) to rozliczenie z honorariów i z nabycia sukna na odzienie przysługujące służbie dworskiej, tj. szlachcie-dworzanom i czeladzi z należącego do Pawła Benoego latyfundium^[1]. Łącznie przedstawiane doku-

---

¹ Latyfundium Pawła Benoego tworzyły miasteczka: Bohdanowice, Bursztyn, Kolybanie oraz majątki (klucze) – bachórzecki, bursztyński, kalnikowski, mieczyszczowski, rogoźnieński i tryniecki; zob.: A. Romanow, *Materiały do dziejów spławu na Sanie i Wiśle w XVIII w. „Fryor Gdański” Pawła Benoego, kasztelana warszawskiego*, [w:] „Rocznik Gdański”, t. XLVIII, 1983, z. 1, s. 169 – 171.

menty liczą 9 rękopiśmiennych, niepaginowanych stronic formatu 24×34 cm (dok. nr 1), 24×35 cm (dok. nr 2) i 23,5×34 cm (dok. nr 3).

Kontrakt na wynajęcie szkuty (dok. nr 1) sporządził komisarz dóbr wojewody kijowskiego Stanisława Potockiego, występujący w jego imieniu Michał Kwiatkowski herbu „Strzeмиę” dla instygatora koronnego Pawła Benoego.

Dyspozycję dla kierującego spławem swego oficjalisty Józefa Gąsiorowskiego herbu „Korwin” (dok. nr 2), sporządził Ignacy Piotr Sapieha, wojewoda mścisławski.

Rejestr wydatków na honoraria i zakup materii na odzienie dla dworzan i czeladzi (dok. nr 3), powstał w kancelarii dóbr bursztyńskich Pawła Benoego.

*

Wykaz publikowanych dokumentów

Dokument nr 1 – Kontrakt na wynajęcie szkuty. Fryor gdański 1747 A. D.

Dokument nr 2 – Dyspozycja dana J. Mci Panu Józefowi Gąsiorowskiemu idącemu do Gdańska na statkach moich trzech to iest dwóch komiegach y iednym dubasie in 21 Aprilis 1756 A. D.

Dokument nr 3 – Porachowanie się z J. P.P. Dworzanami w Burszynie die 12 Februarius 1745 Anno Domini y przychód sukna na barwy czeladzi dworskiej 1745 A. D. także dla J. P.P. Dworzan.

*

Dokument nr 1

Kontrakt na wynajęcie szkuty. Fryor gdański 1747 A. D.

Między Jaśnie Wielmożnym Jegomości Panem Benoe Instygatorem Koronnym^[2] z jedney a Jm. Panem Michałem Kwiatkowskim Komisarzem Dobr JW. Jm. Pana Wojewody Kijowskiego^[3] z drugiey strony stawa kontrakt w ten niżej opisany sposób, iż pomieniony Jm. Pan Kwiatkowski mając szkutę swoje własne osmnastkę u ładu pod Sośnicą stojącą, najmnie na Fryor bliski następujący w roku terażniejszym 1747 pod zboże lub inne towary do Gdańska y nazad do

² Zob.: W. Konopczyński, *Benoe Paweł h. „Taczała”, instygator koronny i kasztelan warszawski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 437 – 439; A. Romanow, op. cit., s. 167 – 212.

³ Był nim w owym czasie, tj. w latach 1744 – 1756, Stanisław Potocki (1698 – 1760) h. „Pilawa”

pala Torskiego do której to szkuty wszystkie y iakiekolwiek należące tak na doł iako y w górę służące celerrime przydatne być mają y iak skoro zepłyną kry tak zaraz pomieniony Jm. Pan Komisarz pomienioną szkutę dobrze we wszytkim opatrzoną y ubezpieczoną do pala pod Szpiechlerze Torskie swoiemi ludzmi y staraniem przystawić ma.

Na tę tedy szkutę lub za naiem oney na tenże Fryor zgodził Jm. Pan Kwiatkowski za zł Poll.: Osmset tto 800, y na zadatek przy tym ze kontraktu bierze czerwonych zł dwadzieścia tto 20. Reszta zaś ad tempestivitas zgodzoney sumy zł polskich 800 po uładowaniu w Torkach szkuty ma Jm. Pan Słupski (przez którego się ten kontrakt staie) do ładu pod Sośnice zawinąć, pieniędzy reszta to iest czerwonych zł dwadzieścia cztery y złotych osm (rachuiąc tak zadane iako y ta reszta czerwonych zł: po zł 18) oddać.

Liny wszystkie potrzebne bez naymniejszey excepcyi, żagiel, maszt, rewę, kotew, kociel, węworiki odebrać y to wszystko ma być mocne, nowe y zdrowe. Jeżeliby się co w drodze koło szkuty lub pomienionego porządku zepsuć miało, tedy cokolwiek Jm. Pan Słupski na to spędować będzie Jm. Pan Kwiatkowski do skarbu JW. Jmci Pana Instygatora Koronnego wrócić y bonifikować powinien będzie, do którego kontraktu obie strony podpisują się.

Datt die 16 Martij 1747 A. D. W Sośnicy. Co zaś Jm. Pan Kwiatkowski wyda na Flisow y Styrnika sprowadzając szkute do Torkow, to Jm. Pan Słupski do połowy ekspensy przystąpi na swą rękę y dla lepszey wiary y powagi zobopolnie podpisujemy się

Jm. Michał Kwiatkowski

Jm. Jerzy Słupski

*

Dokument nr 2

Dyspozycja dana J. Mci Panu Józefowi Gąsiorowskiemu idącemu do Gdańska na statkach moich trzech to iest dwóch komiegach y iednym dubasie in 21 Aprilis 1756 A. D.

1mo. Ponieważ Pan Bóg nie pozwolił dla niestateczney zimy do więcej statkow doprowadzić zboża, a zatym rekomenduje się Jm. Panu Gąsiorowskiemu y zaleca, aby to co Pan Bóg teraz pozwolił starał się iako naylepiey sprzedać.

2do. Dozor należyty całosci moiey tak w statkach, zbożu, legominach iako y we wszytkim y samemu zleca się Jm. Panu Gąsiorowskiemu, y szafarzów aby miał pilność żeby tegoż doglądali, rekomenduje się.

3tio. Lubo kupcowi Ostrogskiemu iest wydana assygnacya do zapłacenia, ale ponieważ statki wszystkie teraz idą dla zimowey zley drogi opertus consequens dla niedowiezionego zboża więc taż assygnacya reservatur, do nadciągnięcia późniejszych statków teraz zaś żadnego sprawunku nie zaleca się oprócz wina francuskiego oxeftow sześć, piwa angielskiego oxeft ieden y registr wziętych rzeczy u Rubina zapłacić zaleca się.

4ro. To zaś vel maxime recommendatur Jm. Panu Gąsiorowskiemu aby złoto brał iako naylepsze a nie pruskie, monetę zaś iezeliby mógł mieć bez procentu, tylko także nie pruską byłbym ieszcze kontentniejszy, ileże obligowany iestem zapłacić monetą Jm. Panu Grabczyńskiemu.

5to. Pieniędzy wziętych za zboże mego syna^[4] do moich pieniędzy nie mieścić ani też wzajemnie moich nie licencyować się zużyć na żadną inną potrzebę okrom niniejszey dyspozycyi moiey.

6to. Aże górnych statkow moich miało było poyść troie a czwarta koza, y do nich legumina była wszystka z Wielicka wywieziona, y oddana Boguckiemu, więc co by się zostało kiedy teraz mniey statkow idzie, y nie rozumiem aby co legomin y od syna mego nie oddano, iako y od Jmci Pana Pułkownika Blocka^[5], przeto co by się mogło zostać pomiarkowawszy, sprzedać na pieniądze.

7mo. Koni parę karych według miary sobie daney, czy ogierow czy też walachow starać się kupić tylko aby byli nie kaliki, kibici dobrej, młode y uieżdżone, któremi, iak da Pan Bóg sprzedać zboże, zostawiwszy na expense proporcjonalnie szafarzowi pieniędzy y Rubinowi. Z resztą pieniędzy przy wszelkiej ostrożności ma lądem powracać im. Pan Gąsiorowski odebrawszy do tego od Jmci Pana Szwaykowskiego gotowe pieniądze z sprzedanych dwóch komieg pozostałych po Śp. Matce naszej^[6].

8vo. List od mego Brata^[7] do Jm. Pana Szwaykowskiego pisany iezeli się z nim zeidzie w drodze ma pokazawszy Jm. Pan Gąsiorowski zatrzymać przy sobie aż do wyliczenia summy, a wyliczywszy na tymże liście odpisać ma wiele odbierze dożyawszy się abyżto to ważne było. Moy list zaś do onegoż pisany oddać może zaraz.

9no. Expens na te dwie komiegi iezeli by się pokazała byż większa nad

4 Tj. Jana Sapiehy (1732 – 1757).

5 Płk Block – przypuszczalnie płk wojsk saskich Jan Karol von Block, od r. 1744 wychowawca Jana, syna Ignacego Sapiehy.

6 Tj. po Krystynie z ks. Sanguszko-Kowelskich (1679 - 1756) h. „Pogoń Litewska”.

7 Bratem Ignacego Piotra Sapiehy h. „Lis”, był Karol Józef Sapieha (ur. przed 1718, zm. 1768), wojewoda brzeskolitewski.

odebrane od Waszeci zł dwieście te przyjąć przez połowę także odebrać, tudzież y za komiegi iedną pieniądze także odebrać co przedana będzie.

10em. Gdziekolwiek sposobność będzie poczty do nadgłoszenia się o obrotach swoich, żadney okazyi nie opuszczać zalecam, tudzież iezeliby ieszcze iaka zaszła listowna dyspozycya moia tey zadość uczynić rekomendnie.

Sapieha Ignacy^[8]

(Obok podpisu – pieczęć rodowa w czerwonym wosku odcisnięta – A.R.)

P.S. Garniec wziąć z sobą y wymierzyć w Gdańsku ma Jm. Pan Gąsiorowski któremu Rubin dlatego przydany aby był na pomocy y posłudze ale figlow żadnych aby nie robił ostrzeżę się.

Porachowanie się z Jejmości Panami Dworzanami die 12 Febr. 1745 A. D.

1733	Z kassy	Restat
1734	Z kassy	136 zł

8 Zob.: Z. Zielińska, Ignacy Józef Piotr Sapieha h. „Lis”, podskarbi litewski, wojewoda mściłowski, Polski Słownik Biograficzny, t. 34, z.4, s. 612 – 613.

*

Dokument nr 3

Porachowanie się z P.P. Dworzanami w Bursztynie die 12 Februaris 1745 Anno Domini y

Przychód sukna na barwy czeladzi dworskiej 1745 A. D. także dla J. P.P. Dworzan.

Porachowanie się z J. P.P. Dworzanami w Bursztynie die 12 Febr. 1745 Anno Domini.	Wzięli	Superat	Restat
J. P. Sroczkowski ad medus August. 1740 był satisfactus, a medus Aug. Anni Eiusd. Ad medus Aug. Anni 1745 pro zł 7 iako ma naznaczone, należałoby zł 35 pro Currenti Fl. 630 na to wybrał ut patet w Regrstrze Fl. 664 prócz tego przed drogą Grodzieńską wziął assygnacją ad Jm. Lisowskiego Komisarza na Fl. 200 ..... In sum.	864 zł.		136 zł
Jm.P. Bogusławski przyjął służbę 1742 die 18 Aug. wybrał jako patet w Regestrze Fl. 200.....	420 zł.		190 zł
Jm. P. Wysoczyński ad 1mum May 1744 był satisfactus die 1mo May 1744 ad 1mum May 1745. Wybrał Fl. 79 gro.24. In summa na rok po zł 120 wzięli zł 159 gro 24.			80 zł
J. P. Katowski ad 1mo May Anni 1743 ad 1 May 1745 wybrał ale suplikuie o melioracyą (po Fl. 129) na kulbakę. Wziął zł 160.....			80 zł
J. P. Iwanowski przyjął służbę die 1 Aug. 1742 ad 1um Aug. 1745. Należałoby Fl. 300. Na to wybrał 169 zł gro. 20			130 zł gro 20
J. P. Rogoziński przyjął służbę 1 Martij 1740 do 1 um Martij 1745, po Fl 100. Należałoby Fl. 500. Na to wybrał 100. Wzięli zł 376.....			100 zł
J. P. Giszowski przyjął służbę die 1 Aug. 1744 Anno, wziął w Brodach a 6xbris 94 zł gro 22.....			105 zł gro 8
J. P. Studzeniecki przyjął służbę d. 1 Febr. 1742 ad 1 Feb. 1745 po Fl. 120, należałoby Fl. 240. Na to wybrał ut patet w Regestrze 230 zł.			

Którzy Jmc. P.P. Dworzanie także sukna zamowili

Jm. P. Sroczkowski	Sukno ponso, atlas zielony
Jm. P. Sosnowski	Kontusz czarny y żupan biały atlasowy
Jm. P. Katowski	Sukno amarant, atlas błękitny
Jm. P. Wysoczyński	Sukno rozmaryn, atlas żółty
Jm. P. Bogusławski	Sukno Brzozowskie, grodetur jabłkowy
Jm. P. Michalewski	Sukno jasno popiel
Jm. P. Michalewski	Sukno jasno popiel
Jm. P. Sancygniewski	Sukno jzabelon, grodetur jasny
Jm. P. Giszowski	Sukno rozmaryn, grodetur jasny
Jm. P. Iwanowski	Sukno kaprowe, grodetur cytrynowy
Jm. P. Rogoziński	Sukno perlowe, grodetur szafirowy
Jm. P. Lisowski	Kontusz brzoskwiniowy, żupan
Jm. P. Madankiewicz	Kontusz piaskowy, żupan atlasowy

Przychód sukna na barwy czeladzi dworskiej 1745 A. D.

*

Którzy ludzie nie wzięli jeszcze barwy

Sebastyan - paż
Rymarz
Michał - masstalerz
Kostecki
Antoni Nowotny - kucharz
Woyciech - młody kucharz
Cerukk Antoni

*

Przychod sukien na barwy	Łokci	Ćwierci
1mo. Postaw ieden granatowy kupiony w Bursztynie na jarmarku, który po stąpieniu miał w sobie łokci.....	28	2
Z tego:		
Żerdeckiemu na kierewę wykrojono.....	5	3
Woyciechowskiemu synowi na żupanek.....	2	3
Forysiowi z cugu karego na ferezyą.....	5	1
Forysiowi z rosteo cugu, który uciekł.....	4	2
W rozchodzie z tegoż sukna.....	18	1
Restatt w skarbcu.....	9	3
2o. Z sukna szafirowego we Włocławku kupionego pobrali na barwę ludzie ci ut infra in 1745, było go łokci.....	23	2
Z tego:		
Kuberskiemu na żupan ukrojono.....	4	
Michałowi stangretowi na ferezyą.....	5	2
Każmierzowi stangretowi na ferezyą.....	5	1
Jego forysiowi na ferezyą.....	5	2
Na rozpuszczenie pachotczych katanek.....		1
Restatt w skarbcu.....	3	
3tio. Postaw sukna we Lwowie kupiony przez Im. P. Kołędowskiego miał w sobie po stąpieniu.....	26	2
Z tego sukna:		
Józefowi stangretowi na żupan y ferezyą.....	11	1
Jakubowi stangretowi na ferezyą.....	5	3
Fedkowi Kazimierzowemu forysiowi na ferezyą.....	5	3
Bazylemu pachotkowi na spodnie.....	2	2
W rozchodzie lwowskiego sukna.....	25	1
Manet w skarbcu.....		3

3tio. Sukna postaw ieden który został od barwy żołnierskiej, miał w sobie po stąpieniu.....	26	1
Z tego sukna:	10	
Wasyłkowi Nowotnemu forysiowi na żupan i kontusz.....	2	2
Michałowi pachotkowi na spodnie.....	12	2
W rozchodzie.....		
Manet w skarbcu.....	13	3
Harasu kupionego w Brodach było.....	25	6
Ten wszytek na lychwy do kontuszów staiennych. Na pasy dla pachotków y staiennych wykraiany których wykraiano.....	18	
Z tego restatt w skarbcu.....	7	

*

Słowniczek mniej znanych terminów

assygnacya, asygnacja – pisemne zlecenie wypłacenia określonej sumy pieniędzy lub wydania jakichś przedmiotów.

ćwierć, ćwierci – dawna jednostka miary równa ¼ łokcia, tj. ca 14,9 cm.

expens, ekspensa – tu: koszty, wydatki.

ferezya, ferezja – wierzchnie okrycie męskie zapinane na pętlce.

foryś – konny pachotek poprzedzający powóz, pomocnik stangreta powożącego zaprzęgiem.

fryor, fryjor – pierwszy spław na wiosnę (z niem. Frühjahr – wiosna).

garniec – jednostka miary ciał sypkich i płynów równa 4 kwartom; 1 kwarta równała się 0,944 l.

godetur, gadetur – gatunek jedwabnej materii.

- haras – gatunek lekkiej materii wełnianej.
 izabelon, jzabelon – tkanina wełniana, zgrzebna, powierzchnie spłsni-
 ona.
 kaprowe sukno – prawdopodobnie czerwone sukno farbowane ekstraktem
 ze zmielonych korzeni marzanny. Wg. Elżbiety Kowec-
 kiej, „kolor niezidentyfikowany”, zob.: E. Kowecka, Far-
 biarstwo tekstylne na ziemiach polskich (1750 – 1870),
 „Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu”, t. II, Wrocław-
 -Warszawa-Kraków 1963, s. 135.
 kiereja – długi, obszerny płaszcz męski niekiedy podbity futrem.
 komiega – statek spławny, bezmasztowy o kształcie prostokątnym, obsłu-
 giwany przez 8-12 flisów.
 koza – niewielki statek rzeczny obsługiwany przez 4-6 flisów.
 legomina, legumina – żywność potrzebna do wyżywienia załogi statku
 rzeczno-
 legomina, legumina – żywność potrzebna do wyżywienia załogi statku
 rzeczno-
 lyhwy, lihwy, ligwy - wąskie pasy do kontusza (z łac.ligo – obwiązywać,
 więzy).
 łokieć – dawna jednostka miary równa ca 58 cm.
 oxeft, okseft – duża beczka do wina i innych płynów, również jednostka
 pojemności używana w handlu winem (z holend. - oksho-
 od).
 pal – tu; przystań rzeczna, port rzeczny.
 postaw sukna – jednostka miary tkanin. W XVIII w. jej długość sięgała od
 27 do 62 łokci.
 po stąpieniu – tu: po rozwinięciu, po rozłożeniu.
 szafarz – osoba odpowiedzialna za sprawy finansowe na dworze i folwar-
 ku szlacheckim.
 szkuta – wiosłowo-żaglowy, płaskodenny drewniany statek używany
 głównie w transporcie śródlądowym.
 węworki – naczynia drewniane, kilkugarnkowe z pałąkiem do ujmowania,
 służące do noszenia wody, ciał sypkich itp.

*

Wykaz miejscowości występujących w dokumentach

Brody – miasto w województwie ruskim (za czasów I Rzeczypospolitej),
 własność Potockich.

Sołotwina – miasteczko w powiecie bohorodczańskim.

Sośnica – wieś w powiecie jarosławskim, nad Sanem, 22 km od Jarosławia,
 8 km od Radymna.

Torki – wieś w powiecie przemyskim nad Sanem, 14 km od Przemyśla.

Wielicko – wieś i dobra w powiecie kowelskim. Do 1802 r. własność
 Sapiehów. Prócz Wielicka obejmowały: Arsenowicze, Lito-
 hoszcz, Podlisy, Sielce i Uhły.

*Paweł Benoe h. „Taczała”
 (1685[?]-1755)
 kasztelan warszawski,
 instygator koronny.*

*Ignacy Sapieha h. „Lis”
 (1721[?]-1758)
 wojewoda mścisławski*